

مقاله پژوهشی: طراحی مدل ارتقا قدرت نرم و نقش فراملی جمهوری اسلامی

ایران با تمرکز بر روابط با جمهوری آذربایجان

[20.1001.1.33292538.1400.11.42.7.7](https://doi.org/10.1001.1.33292538.1400.11.42.7.7)

احمد علیرضا بیگی^۱، محمدعلی فتح‌الهی^۲، میکایل راسخی^۳ و محمدعلی آل‌هاشم^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۲

چکیده

از اهداف اصلی سیاست خارجی جمهوری آذربایجان توسعه روابط دوستانه با کشورهای همسایه و نزدیک در خاورمیانه و شرق، از جمله با کشورهای است که با آن‌ها از لحاظ ژئوپلیتیکی، دینی و قومی اشتراک‌هایی دارد. از این نظر در سیاست خارجی جمهوری آذربایجان، توسعه روابط اقتصادی، فرهنگی و... با جمهوری اسلامی ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به توضیحات فوق ظرفیت‌های داخلی و عوامل حیاتی موجود در کشور مقصد جهت گسترش همکاری‌ها و توسعه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در رابطه با کشور آذربایجان می‌بایست به‌درستی شناسایی شود. امری که تاکنون تحقیقی جامع به‌منظور تبیین و بررسی آن صورت نگرفته است. بدیهی است بدون شناسایی ظرفیت‌های داخلی و حساسیت‌های موجود در کشور آذربایجان نمی‌توان برنامه‌ای مشخص بر مبنای منافع ملی کشور در این رابطه ارائه داد. این پژوهش قصد دارد تا به‌صورت ساختاریافته عوامل حیاتی تأثیرگذار در افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران و ارتقای نقش فراملی کشور با استفاده از ظرفیت‌های موجود در استان‌های آذربایجان غربی و شرقی را برای گسترش همکاری‌ها و روابط هدفمند با جمهوری آذربایجان را شناسایی نموده و در نهایت رابطه میان پتانسیل‌های موجود در کشور به‌خصوص اقوام آذری را با عوامل مهم شناسایی‌شده جهت تأثیرگذاری در جمهوری آذربایجان، مدل‌سازی نماید.

۱. دانش‌آموخته دکتری رشته امنیت داخلی، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران (نویسنده

مسئول) ahmad.a.beigi@gmail.com

۲. دکترای رشته علوم سیاسی (اندیشه اسلامی) و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

۳. دانشجوی دکتری رشته مطالعات امنیت ملی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران،

ایران.

۴. دکترای رشته فقه و مبانی اسلامی.

کلیدواژه‌ها: سیاست خارجی، جمهوری آذربایجان، معادلات ساختاری تفسیری

۱. مقدمه

برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی جهت ارتقای نقش فراملی و استحکام بخشیدن به قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر اساس پتانسیل‌های مختلف موجود در استان آذربایجان امروزه با توجه به روابط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. توسعه نقش فراملی بر اساس ظرفیت‌های اقوام آذری در کشور بیش از هر چیز به روابط ایران و جمهوری آذربایجان با توجه به نزدیکی این کشور به مرزهای شمال غربی میهنمان بستگی دارد؛ بنابراین به‌منظور افزایش قدرت نرم و توسعه نقش فراملی کشور بر اساس پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های موجود در اقوام آذری این تحقیق قصد دارد بر روی عوامل تأثیرگذار بر روابط جمهوری اسلامی ایران با جمهوری آذربایجان تمرکز کند. از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و اعلام استقلال جمهوری آذربایجان، روابط تهران-باکو معمولاً در سطح مطلوبی قرار داشته و با فراز و نشیب‌هایی در طول دو دهه اخیر همراه بوده است. عواملی مانند برخورداری از اشتراکات تاریخی و فرهنگی و وجود پتانسیل‌های موجود برای همکاری‌های اقتصادی به‌عنوان محرکی برای گسترش روابط دو طرف به حساب می‌آید؛ اما در عین حال این روابط با موانع و عوامل بازدارنده‌ای از قبیل تداوم اختلافات در مورد رژیم حقوقی دریای خزر، روابط با رژیم صهیونیستی و آمریکا و پیوستن به ناتو و ... از جانب آذربایجان روبه‌رو است؛ بنابراین به‌رغم وجود برخی فرصت‌ها برای ارتقای سطح روابط دو کشور، عوامل چالش‌زا عملاً محدودیت‌های فراروی روابط تهران و باکو را افزایش داده است. سؤالات تحقیق حاضر به‌صورت زیر قابل طرح است:

- عوامل تأثیرگذار بر گسترش همکاری‌های بین‌المللی از نگاه کشور آذربایجان

چیست؟

- عوامل و ظرفیت‌های موجود در ایران جهت تأثیرگذاری بر جمهوری آذربایجان

چیست؟

- مدل ساختاری مطلوب جهت تبیین نظام ارتباطات جمهوری اسلامی ایران با

جمهوری آذربایجان جهت حفظ و ارتقای منافع ملی کشور چگونه باید باشد؟ در این تحقیق بنا داریم تا با واکاوی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های موجود داخلی و نیز فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در کشور جمهوری آذربایجان به بررسی توسعه روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان بپردازیم. بر این اساس رابطه پتانسیل‌های داخل و نیز عوامل تأثیرپذیر در کشور جمهوری آذربایجان با استفاده از معادلات ساختاری تفسیری مدل‌سازی شده است.

۲. پیشینه تحقیق

اگرچه تحقیقات مختلفی درباره روابط، شرایط و موقعیت‌های سیاسی و دیپلماسی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان اعم از نقد و تحلیل بر روابط سیاسی، موقعیت‌ها، چالش‌ها و فرصت‌ها به صورت کتاب و مقاله به رشته تألیف درآمده است، اما با توجه به مطالعه و بررسی‌های به عمل آمده به وسیله محقق، تاکنون به صورت خاص تألیفی در رابطه با عنوان این مقاله به عمل نیامده است و این تحقیق برای اولین بار بر تحلیل جایگاه جمهوری آذربایجان در استراتژی منطقه‌ای ایران تمرکز دارد. در عین حال در اینجا به برخی از تحقیقات مشابه انجام شده اشاره می‌شود:

دکتر پیروز مجتهدزاده و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل و بررسی همپوشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تعامل با جمهوری آذربایجان» با تحلیل واقعیت‌های ژئوپلیتیک منطقه‌ای در پی شناساندن موقعیت‌ها و فرصت‌های موجود بین دو کشور با توجه به اشتراکات فراوان دوسویه و نیز چالش‌های پیش رو اعم از دیدگاه‌های اساسی رؤسای کشورها و نیز نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای راهکارهایی را برای پیشبرد برخی از اهداف مورد نظر جمهوری اسلامی ایران ارائه نموده است. (مجتهدزاده و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۱-۱۵). افضل‌لی، رشیدی و دیگران در مقاله‌ای با عنوان تحلیل ساختار ژئوپلیتیکی حاکم بر روابط دوجانبه ایران و جمهوری آذربایجان از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۰ میلادی با رویکرد جغرافیای سیاسی بر ساخت‌گرایی با نگاهی بر ساخت‌گرایانه به فهم و

درکی از ساختار ژئوپلیتیکی حاکم بر روابط دوجانبه ایران و جمهوری آذربایجان پرداخته و درصدد پاسخگویی به این سؤال بود که ساختار ژئوپلیتیکی حاکم بر روابط دوجانبه ایران و جمهوری آذربایجان چگونه و تحت تأثیر چه فرایندهایی ساخته شده است. (افضلی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۰-۱۷). مظفر صیدی در مقاله با عنوان عوامل ژئوپلیتیک جمهوری آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به بررسی ارتباط ایران با جمهوری آذربایجان پرداخته است. وی عوامل ژئوپلیتیکی جمهوری آذربایجان از قبیل نفت و گاز و سیاست داخلی و خارجی جمهوری آذربایجان را مؤثر بر امنیت ملی ایران می‌داند. (صیدی، ۱۳۸۸: ۱۹-۱۱). در تحلیل‌های منطقه‌ای آنچه که اثبات می‌شود، اهمیت بسترها و مفعولی منطقه است و نه چندان عاملیت آن؛ بنابراین منطقه را باید در انتهای پویش‌های سیاسی و بین‌المللی دید، نه در ابتدای آن و دیگر اینکه، پویش‌های منطقه‌ای به‌عنوان «منطقه‌ای» اهمیت چندانی ندارند، مگر آنکه از طریق دولت‌ها و کارگزاران مؤثر دیگر به تصور درآیند (طاهایی، ۱۳۹۱: ۱۵-۱۰). نقطه‌ای در جهان وجود دارد که سه قدرت بزرگ یعنی روسیه، ترکیه و ایران در آن با هم تلاقی دارند. آن نقطه قفقاز جنوبی است. از نظر جغرافیایی، منطقه قفقاز توسط محدوده «کراسنودار» و «استاوروپل» روسیه در شمال، «رودخانه ارس» و مرزهای ایران و ترکیه در جنوب و دریای سیاه محصور شده است (Carig, 2007: 119). به لحاظ تاریخی نیز، این منطقه همواره به‌عنوان یک کریدور تجاری و محلی برای رقابت بین امپراتوری‌های روسیه، عثمانی و ایران عمل کرده است. هرچند امروزه تجارت کشورهای قفقاز جنوبی اغلب از طریق دریا انجام می‌شود که تا حدی به دلیل از بین رفتن زیرساخت‌ها در قفقاز است؛ اما آن‌ها نقش خود را به‌عنوان میدان نبرد قدرت‌های بزرگ‌تر از یاد نبرده‌اند (Mankoff, 2012: 144) از طرفی، جمهوری آذربایجان، ادامه جغرافیایی استان‌های آذربایجان ایران است. (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۱۱-۵). گفته می‌شود که حدود ۹۰ درصد مردم آذربایجان آذری‌اند؛ اما این کشور اقلیت مهمی از ارمنی‌ها را در ناحیه «جاواخ» دربرمی‌گیرد. حدود ۸۰ درصد آذری‌ها با اسلام شیعی پیوستگی دارند. در این منطقه اجتماعات شیعی دیگری هم وجود دارند که شامل تالش

آذربایجان و اقلیتی از داغستانی‌ها می‌شود. (Carig, 2007: 122)

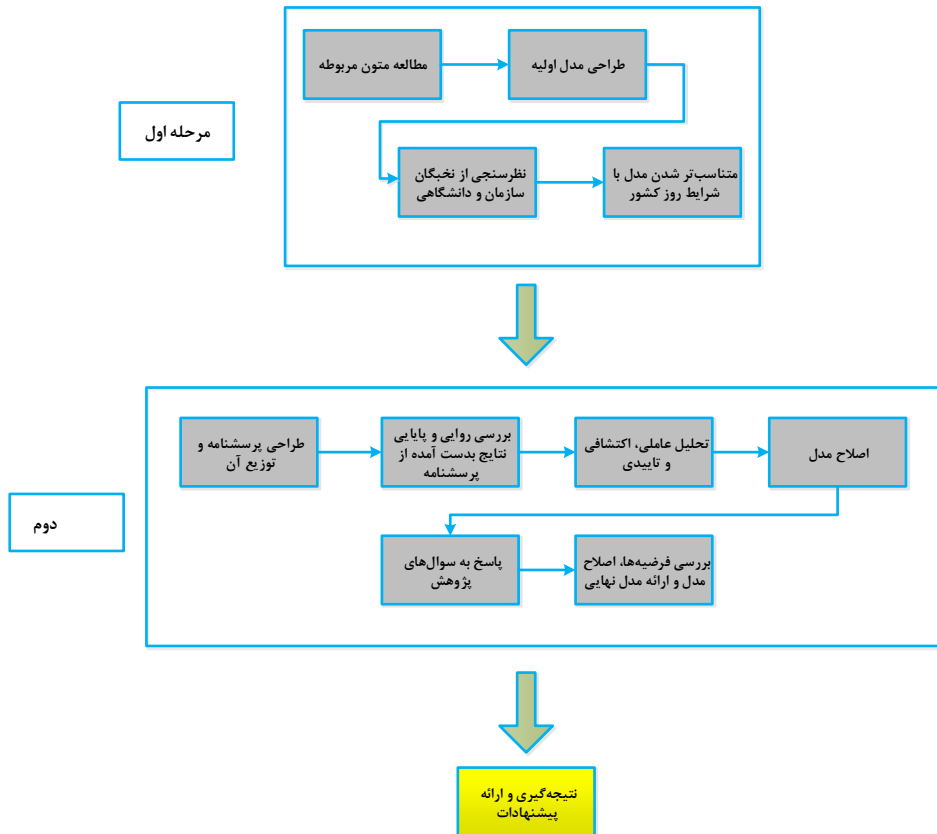
اتخاذ رویکردهای اقتدارگرایانه حزب حاکم، ابهام در انتخابات و نیز اتخاذ سیاست‌های سکولار و ضددینی، موجب شده است تا دولت آذربایجان همواره از سوی دو جریان سیاسی لیبرال و اسلام‌گرا تحت فشار قرار گیرد و صحنه سیاسی این کشور شاهد اعتراضات پیدا و پنهان این احزاب به روند مشارکت سیاسی در کشور باشد (کوزه‌گر کالچی، ۱۳۹۱: ۳۵-۲۷). در خصوص رابطه‌ی آذربایجان با رژیم صهیونیستی تحقیقاتی نیز صورت گرفته است. فروپاشی اتحاد شوروی، فرصت مناسبی در اختیار رژیم صهیونیستی قرار داد تا ایجاد رابطه با کشورهای استقلال‌یافته از اتحاد شوروی را در دستور کار سیاست خارجی خود قرار دهد. در این میان جمهوری آذربایجان به دلیل همسایگی با ایران و همچنین درگیر بودن در جنگ قره‌باغ با ارمنستان، نیاز به تسلیحات و جلب حمایت آمریکا از راه لابی یهودی و برقراری رابطه با رژیم صهیونیستی را مورد توجه قرار داد (کولایی و اصولی، ۱۳۹۱: ۸۸). البته باید به دلایل جمهوری آذربایجان نیز در این زمینه توجه داشت، دلایلی مانند هراس از جمهوری اسلامی ایران به دلیل حمایت عملی از ارمنستان در مناقشه قره‌باغ (Valiyev, 2009: 182، بیات، ۱۳۸۳: ۴۳)، سخنان برخی از مقام‌های ایرانی در مورد بازگرداندن جمهوری آذربایجان به ایران (Nassibu, 2012: 121)، فعالیت‌های دینی ایران در جمهوری آذربایجان (Tayfur & Gymen, 2002 & Murinson, 2010) توسط کمیته امداد امام خمینی و دفتر نمایندگی ولی فقیه در باکو، شبکه‌های تلویزیونی سحر ۱ و ۲ در جمهوری آذربایجان (Kotecha, 2006: 154) و البته هراس جمهوری آذربایجان از حمایت دولت ایران از احزاب و جریان‌های اسلامی جمهوری آذربایجان (Goble, 2012 & Yunus, 2006 & Azerireport, 2011)، این کشور را به داشتن روابط نظامی - امنیتی و سیاسی - اقتصادی با رژیم صهیونیستی علاقه‌مند کرده است. هر دوی این کشورها برای برقراری توازن مقابل ایران به یکدیگر نزدیک شده‌اند. این نوع رابطه را با استفاده از واقع‌گرایی تدافعی به‌خوبی می‌توان تبیین کرد. البته برقراری رابطه با رژیم صهیونیستی نیز برای جمهوری آذربایجان مزایای بسیاری دارد؛ از جمله دستیابی به تجهیزات و سلاح،

جذب سرمایه‌گذاری ۱۲ شرکت‌های صهیونیستی، ایجاد توازن در برابر رابطه ارمنستان و ایران.

۳. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر در دو مرحله انجام می‌گیرد که از نتایج مرحله اول برای مرحله دوم که مرحله اصلی پژوهش است استفاده می‌گردد.

مرحله اول با هدف شناسایی عوامل مؤثر جهت تأثیرگذاری بر کشور جمهوری آذربایجان و نیز ظرفیت‌های موجود در اقوام آذری ایران پیاده‌سازی شده که به ارائه مدل مفهومی می‌انجامد. مرحله دوم با هدف مدل‌سازی و پاسخ به سؤالات اصلی، همچنین ارائه مدل قابل اتکا و صریح برای حفظ و ارتقای منافع ملی کشور به‌وسیله گسترش همکاری‌ها با جمهوری آذربایجان، انجام می‌گردد. به‌طور کلی روال کلی پژوهش به‌صورت شکل ۱ است.

شکل ۱- روال کلی پژوهش

جامعه آماری در این تحقیق نخبگان مربوط به موضوع تحقیق شامل اعضای هیئت علمی دانشگاه و متخصصین روابط بین‌الملل و امنیت ملی هستند. در این تحقیق از روش دلفی برای تطبیق شاخص‌های شناسایی شده بر اساس ادبیات تحقیق با شرایط حال حاضر کشور استفاده شده است. جامعه خبرگان شامل نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مرکز پژوهش‌های مجلس و سازمان‌های سیاست‌گذار، آشنا به مباحث سیاست خارجی و مشخصات استان‌های آذربایجان با حداقل ده سال سابقه کار مرتبط بودند. انتخاب نمونه خبرگان در یک گروه ده‌نفره برای پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور و یک گروه چهارده‌نفره برای شناسایی عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان انجام گرفت.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این مرحله با برگزاری مصاحبه با کارشناسان مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و اساتید دانشگاه در رابطه با پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور، عوامل مؤثر در این حوزه شناسایی شد. در گام دوم پرسشنامه‌ای تنظیم شد و از اعضای دلفی شامل ده نفر از خبرگان این زمینه خواسته شد تا عوامل شناسایی شده را با توجه به شرایط کشور به ترتیب اهمیت مشخص نمایند. از خبرگان درخواست شد تا در کنار این عوامل، موارد دیگری که مدنظر دارند پیشنهاد کنند. در نهایت در پرسشنامه دوم اهمیت پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور شناسایی شده در ادبیات موضوع و عوامل پیشنهادی توسط خبرگان مورد سنجش قرار گرفت. میانگین اهمیت هر یک از عوامل به شرح جدول ۱ است.

ضریب آلفای کرونباخ برای پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور برای پاسخ‌های ارائه شده در پرسشنامه طراحی شده در این مرحله برابر با ۰,۷۶۳ بوده است که حکایت از مقدار قابل قبول پایایی است. با در نظر گرفتن پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور ارائه شده در جداول ۱، موارد

اصلی و بسیار مهم (میانگین اهمیت بالای ۳,۳۳)، به عنوان عوامل نهایی مؤثر بر پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور در نظر گرفته شده‌اند. در این جدول هر یک از عوامل از A1 تا A23 کدگذاری می‌شود.

جدول ۱- میانگین اهمیت پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور از نظر نخبگان در دومین گردش دلفی

ردیف	عوامل	کد	میانگین اهمیت
۱	ظرفیت‌های گردشگری و جاذبه‌های توریستی	A1	4.4000
۲	مرکزیت داشتن و گستردگی امور مذهبی نسبت به همسایگان شمال غربی کشور	A2	4.4000
۳	زبان آذری و امکان برقراری ارتباط کلامی با همسایگان شمال غربی	A3	4.8000
۴	موقعیت و امکانات نظامی و امنیتی این استان‌ها نسبت به کشورهای همسایه	A4	3.6000
۵	ورزش	A5	3.7000
۶	انرژی و راه‌های انتقال آن	A6	4.1000
۷	شعر و ادبیات	A7	4.5000
۸	سینما	A8	4.2000
۹	فرهنگ و آموزش در استان‌های اردبیل، آذربایجان شرقی و غربی	A9	3.6000
۱۰	هویت تاریخی	A10	4.3000
۱۱	هم‌جواری و تأثیر عوامل ژئوپلیتیک بر کشور آذربایجان	A11	4.3000
۱۲	دانشگاه‌های ایرانی در این استان‌ها و امکان همکاری‌های علمی با جمهوری آذربایجان	A12	3.8000
۱۳	تولید کالا و خدمات و سرمایه‌گذاری‌های مشترک	A13	4.1000
۱۴	زمین‌های کشاورزی	A14	3.6000
۱۵	دریاچه‌ی ارومیه	-	3.3000
۱۶	حمل و نقل و محورهای مواصلاتی	A15	4.0000
۱۷	مدیریت منابع آب	-	3.3000
۱۸	توسعه تجارت و امور بازرگانی با کشور جمهوری آذربایجان	A16	4.3000
۱۹	امکان وضع قوانینی خاص جهت مراودات مرزی و رفت و آمد با جمهوری آذربایجان	A17	4.2000
۲۰	فعالان سیاسی قوم‌گرای آذری و برقراری ارتباط با خارج از کشور	-	3.3000

ردیف	عوامل	کد	میانگین اهمیت
۲۱	کانال‌های استانی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران	A18	4.1000
۲۲	افزایش گمرکات و محل‌های تردد مرزی	-	2.8000
۲۳	توسعه مناطق آزاد در مناطق مرزی	A19	3.8000
۲۴	بین‌المللی شدن دانشگاه‌های مرزی	A20	4.0000
۲۵	گسترش امکانات پزشکی در مناطق مرزی	A21	4.0000
۲۶	توسعه راه‌آهن در مرز	A22	4.0000
۲۷	توسعه فرودگاه‌ها در مناطق مرزی	A23	4.0000
۲۸	تبدیل راه‌های روستایی مرزی به بزرگراه	-	2.3000
۲۹	برگزاری جشنواره‌های مشترک	-	2.0000
۳۰	مسابقات خاص بومی و محلی	-	2.8000
۳۱	ایجاد زمینه مناسب برای ازدواج آذری‌ها	-	1.7000

همان‌طور که در بخش ۳ نیز اشاره شد، در این تحقیق جهت تعیین مهم‌ترین عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان ابتدا این عوامل از طریق برگزاری مصاحبه با اساتید دانشگاه و کارشناسان آشنا به کشور جمهوری آذربایجان استخراج شدند. در گام دوم پرسشنامه‌ای تنظیم شد و از اعضای دلفی شامل ۱۴ نفر از خبرگان این حوزه خواسته شد تا عوامل شناسایی شده از ادبیات تحقیق را با توجه به شرایط کشور به ترتیب اهمیت مشخص نمایند. از خبرگان درخواست شد تا در کنار این عوامل، موارد دیگری که مدنظر دارند پیشنهاد کنند. جدول ۲ عوامل شناسایی شده و میانگین اهمیت آن‌ها را در گردش دوم روش دلفی و همچنین منابعی از ادبیات موضوع که به این عوامل تحت عنوان عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان اشاره کرده‌اند نشان می‌دهد. در نهایت در پرسشنامه دوم اهمیت عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان شناسایی شده در ادبیات موضوع و عوامل پیشنهادی توسط خبرگان مورد سنجش قرار گرفت. میانگین اهمیت هر یک از عوامل به شرح جدول ۲ است.

ضریب آلفای کرونباخ برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان برای پاسخ‌های

ارائه شده در پرسشنامه طراحی شده در این مرحله برابر با ۰,۷۹۱ بوده است که حکایت از مقدار قابل قبول پایایی است. با در نظر گرفتن عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان، ارائه شده در جداول فوق، موارد اصلی و بسیار مهم (میانگین اهمیت بالای ۳,۳۳)، به عنوان عوامل نهایی تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان در نظر گرفته شده‌اند. جدول ۲، عوامل نهایی مؤثر بر نظام ثبت اختراعات کشور را نشان می‌دهد. در این جدول هر یک از عوامل از B1 تا B25 کدگذاری می‌شود.

جدول ۲- میانگین اهمیت عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان از نظر نخبگان در دومین گردش

دلفی

اهمیت	کد	عوامل	ردیف
3.8571	B1	جمعیت	۱
3.7143	B2	مذهب در جمهوری آذربایجان	۲
4.7143	B3	زبان آذری	۳
3.4286	B4	مبانی نظامی و امنیتی	۴
3.5714	B5	ورزش	۵
3.5000	B6	انرژی و راه‌های انتقال آن	۶
4.0714	B7	شعر و ادبیات	۷
3.5714	B8	سینما	۸
3.7857	B9	فرهنگ و آموزش در جمهوری آذربایجان	۹
3.6429	B10	تاریخ کشور جمهوری آذربایجان	۱۰
4.0714	B11	هم‌جواری و تأثیر عوامل ژئوپلیتیک	۱۱
3.3571	B12	دوتکه بودن کشور، جدا بودن جمهوری خودمختار نخجوان از خاک اصلی جمهوری آذربایجان	۱۲
3.5000	B13	رودخانه ارس	۱۳
3.8571	B14	رژیم حقوقی دریای خزر و منافع مشترک در دریای خزر	۱۴
3.7857	B15	همکاری اقتصادی	۱۵
3.7857	B16	اختلاف جمهوری آذربایجان با کشور ارمنستان	۱۶

اهمیت	کد	عوامل	ردیف
3.0000	-	وجود منطقه قومی تالش در جنوب شرقی در مرز با ایران که با جنبش‌های جدایی طلبی از اوایل استقلال روبه‌رو بوده است.	۱۷
3.0714	-	وجود منطقه‌گرایی در شمال شرقی در مرز با روسیه (داغستان) که در اوایل استقلال با میانجیگری روسیه، موضوع فروکش کرده ولی استعداد خیزش دوباره آنان بسیار زیاد است.	۱۸
3.7857	B17	مناقشه قره‌باغ	۱۹
2.7857	-	تمرکز جمعیت در شبه‌جزیره آبخوران در شرق کشور.	۲۰
3.2857	-	انزوای ژئوپلیتیکی و عدم دسترسی به آب‌های آزاد	۲۱
4.0000	B18	ارتباطات جمهوری آذربایجان با بازیگران منطقه‌ای نظیر ترکیه و روسیه	۲۲
4.2143	B19	ارتباطات جمهوری آذربایجان با بازیگران فرا منطقه‌ای نظیر آمریکا و اسرائیل	۲۳
2.9286	-	مباحث قومی و عشیره‌ای	۲۴
4.0714	B20	تعاملات ویژه فرهنگی علی‌الخصوص در ایام محرم و رمضان و توسعه آن	۲۵
3.1429	-	ارتباطات فامیلی و خانوادگی	۲۶
4.0714	B21	جریان گردشگری، سیاحتی و زیارتی	۲۷
4.0000	B22	بحران‌های طبیعی نظیر سیل و زلزله و ...	۲۸
4.0000	B23	مواضع کشور جمهوری آذربایجان در مجامع جهانی	۲۹
4.0714	B24	همکاری و تعامل زنان فعال در حوزه سیاسی اجتماعی و اقتصادی	۳۰
3.7857	B25	بحث مهاجرت در کشور جمهوری آذربایجان	۳۱

پس از مشخص شدن پتانسیل‌های موجود در اقوام آذری و عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان، لازم است متغیرها با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی دسته‌بندی شده و جهت سهولت در تجزیه و تحلیل‌های بعدی، در چند عامل خلاصه گردند. پس از آن با اصلاح ساختار بر اساس نتایج تحلیل عاملی اکتشافی، مدل ارتقای نقش فراملی کشور جهت تأثیرگذاری بر کشور جمهوری آذربایجان، تکمیل‌تر شده و یک گام دیگر به جلو برداشته می‌شود. برای این منظور، تحلیل عاملی اکتشافی در دو مرحله برای متغیرهای پتانسیل‌های داخلی و عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان انجام

خواهد شد.

در این بخش، ۲۳ عامل موجود در پتانسیل‌های اقوام آذری، مورد تحلیل عاملی اکتشافی قرار می‌گیرند تا ساختار عاملی مناسب برای آن‌ها به دست آید. در ادامه نتایج این تحلیل آمده است. محاسبه ماتریس وارون نیز به دلیل وجود همبستگی‌های جزئی اندک برای متغیرها بیان‌گر مقدار بالای واریانس مشترک بین متغیرها و تناسب ساختار عاملی استخراج شده است. ستون مقادیر ویژه، هفت عامل را با مقدار ویژه بالاتر از یک معرفی می‌کند، اما عامل‌های پنج و هفت نتوانستند هیچ متغیری را با بار عاملی بالا جذب کنند؛ بنابراین ساختار عاملی پیشنهادی دارای پنج عامل خواهد بود. درصدهای واریانس تبیین‌شده توسط هر یک از این عوامل در ستون درصد واریانس از جدول ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳- کل واریانس تبیین‌شده برای پتانسیل‌های اقوام آذری

Total Variance Explained						
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6.772	29.444	29.444	6.772	29.444	29.444
2	3.749	16.299	45.743	3.749	16.299	45.743
3	3.610	15.697	61.439	3.610	15.697	61.439
4	2.153	9.363	70.802	2.153	9.363	70.802
5	2.111	9.179	79.981	2.111	9.179	79.981
6	1.767	7.683	87.663	1.767	7.683	87.663
7	1.547	6.726	94.390	1.547	6.726	94.390

Extraction Method: Principal Component Analysis.

به‌منظور اطمینان از تناسب ساختار عاملی پیشنهاد شده، ماتریس همبستگی دوباره تولیدشده نیز بررسی شد که مقادیر اندک برای باقیمانده‌های آن، اختلاف اندک بین همبستگی‌های اصلی و محاسبه شده بر اساس ساختار عاملی را نشان داد که بیانگر مطلوبیت مناسب ساختار عاملی پیشنهادی است. به‌منظور دستیابی به ساختار عاملی ساده و با هدف اطمینان از بارهای عاملی مناسب بر روی عوامل نتایج ماتریسی عاملی پس از

دوران به ترتیب جدول ۴ ارائه می‌شود.

جدول ۴- ماتریسی عاملی پس از دوران برای پتانسیل‌های اقوام آذری

Component Matrix ^a							
	Component						
	1	2	3	4	5	6	7
A1	.565	-.517			.438		
A2			.858				
A3			-.645	.585			
A4	-.418		.697				.464
A5	.543	-.592					
A6	.580	-.469					-.537
A7	.660	.594					
A8	.499		-.709				
A9	.622					.443	
A10	.711	.539					
A11	.551	.420			-.511		
A12	.650	-.475					.403
A13	.732				-.419		
A14	.479	.447			.454		
A15	.610			-.583	.406		
A16	.591			.408		-.608	
A17	.697			.428	.403		
A18	.720	.538					
A19	-.631		.649				
A20				.715			.412
A21		-.779				-.509	
A22		.684			.553		
A23			-.650				

Extraction Method: Principal Component Analysis.
a. 7 components extracted.

بارهای عاملی مناسب نشان‌دهنده تناسب ساختار عاملی است و نیاز به حذف هیچ‌یک از متغیرها در این مدل را القا نمی‌کند. در اینجا بارهای عاملی بالای ± 0.5 ، مدنظر قرار گرفته است. همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، عامل هفتم و پنجم نتوانسته‌اند هیچ متغیری را با بار عاملی بالا به خود اختصاص دهد، بنابراین تمام متغیرها در پنج عامل مطابق جدول ۵ خلاصه شدند. در گام بعدی باید برای هر عامل یک نام عمومی انتخاب می‌شد که به‌خوبی بتواند معرف متغیرهای موجود در آن عامل باشد. در این کار متغیرهای هر عامل که

دارای بیشترین بار عاملی می‌باشند، نقش مهمی در عنوان انتخابی خواهند داشت.

جدول ۵- تقسیم‌بندی متغیرها در عوامل و نام‌گذاری آن‌ها برای پتانسیل‌های اقوام آذری

متغیر	بار عاملی	کد	عامل	
ظرفیت‌های گردشگری و جاذبه‌های توریستی	0.565	A1	تولید کالا و خدمات (Production of goods and services)	
انرژی و راه‌های انتقال آن	0.580	A6		
شعر و ادبیات	0.660	A7		
فرهنگ و آموزش در استان‌های اردبیل، آذربایجان شرقی و غربی	0.622	A9		
هویت تاریخی	0.711	A10		
هم‌جواری و تأثیر عوامل ژئوپلیتیک بر کشور آذربایجان	0.551	A11		
دانشگاه‌های ایرانی در این استان‌ها و امکان همکاری‌های علمی با جمهوری آذربایجان	0.650	A12		
تولید کالا و خدمات و سرمایه‌گذاری‌های مشترک	0.732	A13		
زمین‌های کشاورزی	0.479	A14		
حمل‌ونقل و محورهای مواصلاتی	0.610	A15		
امکان وضع قوانینی خاص جهت مراودات مرزی و رفت‌وآمد با جمهوری آذربایجان	0.697	A17		
کانال‌های استانی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران	0.720	A18		
ورزش	-0.592	A5		سلامت ^۱
گسترش امکانات پزشکی در مناطق مرزی	-0.779	A21		
توسعه راه‌آهن در مرز	0.684	A22		
مرکزیت داشتن و گستردگی امور مذهبی نسبت به همسایگان شمال غربی کشور	0.858	A2		فرهنگ، امنیت و تبادلات مرزی ^۲
زبان آذری و امکان برقراری ارتباط کلامی با همسایگان شمال غربی	-0.645	A3		
موقعیت و امکانات نظامی و امنیتی این استان‌ها نسبت به کشورهای همسایه	0.697	A4		
سینما	-0.709	A8		
توسعه مناطق آزاد در مناطق مرزی	0.649	A19		
توسعه فرودگاه‌ها در مناطق مرزی	0.650	A23		
بین‌المللی شدن دانشگاه‌های مرزی	0.715	A20	همکاری‌های علمی ^۳	
توسعه تجارت و امور بازرگانی با کشور جمهوری آذربایجان	-0.608	A16	تجارت ^۴	

1. Health.

2. Culture, security and cross-border exchanges.

3. Scientific cooperation.

4. Trade.

در این بخش، ۲۵ عامل موجود برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان، مورد تحلیل عاملی اکتشافی قرار می‌گیرند تا ساختار عاملی مناسب برای آن‌ها به دست آید. در ادامه نتایج این تحلیل آمده است. محاسبه ماتریس وارون نیز به دلیل وجود همبستگی‌های جزئی اندک برای متغیرها بیان‌گر مقدار بالای واریانس مشترک بین متغیرها و تناسب ساختار عاملی استخراج شده است. ستون مقادیر ویژه، هفت عامل را با مقدار ویژه بالاتر از یک معرفی می‌کند، اما عامل هفت نتوانست هیچ تغییری را با بار عاملی بالا جذب کند بنابراین ساختار عاملی پیشنهادی دارای شش عامل خواهد بود. درصدهای واریانس تبیین شده توسط هر یک از این عوامل در ستون درصد واریانس از جدول ۶ قابل مشاهده است.

جدول ۶- کل واریانس تبیین شده برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان

Total Variance Explained						
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6.258	25.033	25.033	6.258	25.033	25.033
2	4.320	17.281	42.314	4.320	17.281	42.314
3	2.913	11.650	53.965	2.913	11.650	53.965
4	2.607	10.429	64.393	2.607	10.429	64.393
5	2.340	9.361	73.755	2.340	9.361	73.755
6	1.699	6.798	80.553	1.699	6.798	80.553
7	1.354	5.416	85.969	1.354	5.416	85.969

Extraction Method: Principal Component Analysis.

به منظور اطمینان از تناسب ساختار عاملی پیشنهادشده، ماتریس همبستگی دوباره تولیدشده نیز بررسی شد که مقادیر اندک برای باقیمانده‌های آن، اختلاف اندک بین همبستگی‌های اصلی و محاسبه شده بر اساس ساختار عاملی را نشان داد که بیانگر مطلوبیت مناسب ساختار عاملی پیشنهادی است. به منظور دستیابی به ساختار عاملی ساده و با هدف اطمینان از بارهای عاملی مناسب بر روی عوامل نتایج ماتریسی عاملی پس از دوران به ترتیب جدول ۷ ارائه می‌شود.

جدول ۷- ماتریسی عاملی پس از دوران برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان

Component Matrix ^a							
	Component						
	1	2	3	4	5	6	7
B1	.618		.518		.452		
B2	.640		.460			-.434	
B3	.604		.512				
B4	.650						
B5	-.566	.552					
B6		.736	-.473				
B7	-.442		.513	.404			
B8	-.402		.625				
B9		.659			.552		
B10	.452				-.696		
B11	.476		.430			-.450	
B12	.610	.433					
B13		.772					
B14		.722	-.456				
B15	-.467	.471					
B16	.793						
B17	.841						
B18	.639						.441
B19	.442					.517	.412
B20		-.438		.509			
B21				-.716			
B22	-.459		.471				
B23	-.447			.594			
B24	-.436			.613			.413
B25		-.584			.508		

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 7 components extracted.

بارهای عاملی مناسب نشان‌دهنده تناسب ساختار عاملی است و نیاز به حذف هیچ یک از متغیرها در این مدل را القا نمی‌کند. در اینجا بارهای عاملی بالای ± 0.4 ، مدنظر قرار گرفته است. همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، عامل هفتم نتوانسته هیچ

متغیری را با بار عاملی بالا به خود اختصاص دهد، بنابراین تمام متغیرها در شش عامل مطابق جدول ۸ خلاصه شدند. در گام بعدی باید برای هر عامل یک نام عمومی انتخاب می‌شد که به خوبی بتواند معرف متغیرهای موجود در آن عامل باشد. در این کار متغیرهای هر عامل که دارای بیشترین بار عاملی می‌باشند، نقش مهمی در عنوان انتخابی خواهند داشت.

جدول ۸- تقسیم‌بندی متغیرها در عوامل و نام‌گذاری آن‌ها برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری

آذربایجان

متغیر	بار عاملی	کد	عامل
جمعیت	0.618	B1	
مذهب در جمهوری آذربایجان	0.640	B2	
زبان آذری	0.604	B3	
مبانی نظامی و امنیتی	0.650	B4	
ورزش	-0.566	B5	ارتباطات و امنیت ^۱
هم‌جواری و تأثیر عوامل ژئوپلیتیک	0.476	B11	
دوتکه بودن کشور، جدا بودن جمهوری خودمختار نخجوان از خاک اصلی جمهوری آذربایجان	0.610	B12	
اختلاف جمهوری آذربایجان با کشور ارمنستان	0.793	B16	
مناقشه قره‌باغ	0.841	B17	
ارتباطات جمهوری آذربایجان با بازیگران منطقه‌ای نظیر ترکیه و روسیه	0.639	B18	
انرژی و راه‌های انتقال آن	0.736	B6	
فرهنگ و آموزش در جمهوری آذربایجان	0.659	B9	منابع آب، انتقال انرژی و مهاجرت ^۲
رودخانه ارس	0.772	B13	
رژیم حقوقی دریای خزر و منافع مشترک در دریای خزر	0.722	B14	
همکاری اقتصادی	0.471	B15	
بحث مهاجرت در کشور جمهوری آذربایجان	-0.584	B25	
شعر و ادبیات	0.513	B7	فرهنگ و بحران‌های
سینما	0.625	B8	

1. Communication and Security.

2. Water Resources, Energy Transfer and Migration.

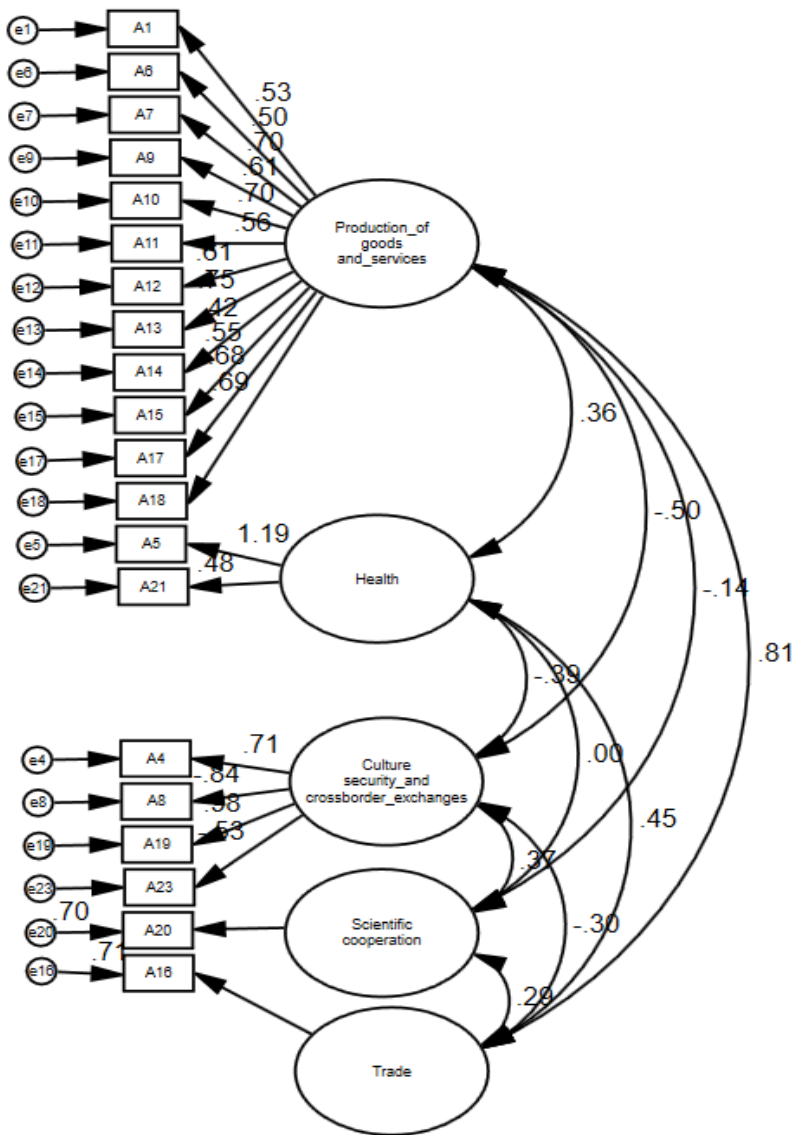
متغیر	بار عاملی	کد	عامل
بحران‌های طبیعی نظیر سیل و زلزله و ...	0.471	B22	طبیعی ^۱
تعاملات ویژه فرهنگی به‌خصوص در ایام محرم و رمضان و توسعه آن	0.509	B20	توریست و
جریان گردشگری، سیاحتی و زیارتی	-0.716	B21	مسائل
مواضع کشور جمهوری آذربایجان در مجامع جهانی	0.594	B23	اجتماعی ^۲
همکاری و تعامل زنان فعال در حوزه سیاسی اجتماعی و اقتصادی	0.613	B24	
تاریخ کشور جمهوری آذربایجان	-0.696	B10	تاریخ ^۳
ارتباطات جمهوری آذربایجان با بازیگران فرامنطقه‌ای نظیر آمریکا و رژیم صهیونیستی	0.517	B19	سیاست خارجی ^۴

پس از مشخص شدن پتانسیل‌های تأثیرگذار بر ظرفیت‌های اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور و عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان به‌وسیله تحلیل عاملی اکتشافی و قبل از استفاده از آن‌ها برای پاسخ‌گویی به سؤالات و آزمودن فرضیات تحقیق، لازم است میزان برآزش متغیرها برای هر عامل (تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول) و میزان برآزش عوامل برای سازه‌ها (تحلیل عاملی مرتبه دوم) مورد ارزیابی قرار گیرد تا احتمال خطا در مدل‌سازی معادلات ساختاری نهایی که ممکن است به دلیل خطای اندازه‌گیری هر بعد باشد، کاهش یابد. در این تحقیق، شاخص یکه دارای بار عاملی بزرگ‌تر از ۰/۴ در تحلیل ساختار چندبعدی مدنظر قرار گرفته است. برای این منظور، تحلیل عاملی تأییدی در دو مرحله برای عوامل تأثیرگذار بر روی پتانسیل‌های اقوام آذری و عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان انجام خواهد شد.

در تحلیل عاملی مرتبه اول، به این سؤال پاسخ خواهیم داد که آیا شاخص‌های شناسایی شده برای هر یک از پتانسیل‌های اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور، معرف و

1. Culture and natural crises.
2. Tourist and social issues.
3. History.
4. Foreign policy.

برازنده مناسبی برای این عوامل هستند؟ در این قسمت، بارهای عاملی با مقدار کمتر از ۰/۴ از مدل حذف خواهند شد. در این صورت سه عامل A3، A2 و A23 حذف می‌شوند. با حذف عوامل شناسایی شده تحلیل عاملی مرحله اول به صورت شکل ۲ منتج می‌شود. مطابق جدول ۹ هیچ یک از بارهای عاملی کمتر از ۰,۴ نیستند و بنابراین هیچ عاملی حذف نمی‌شود.

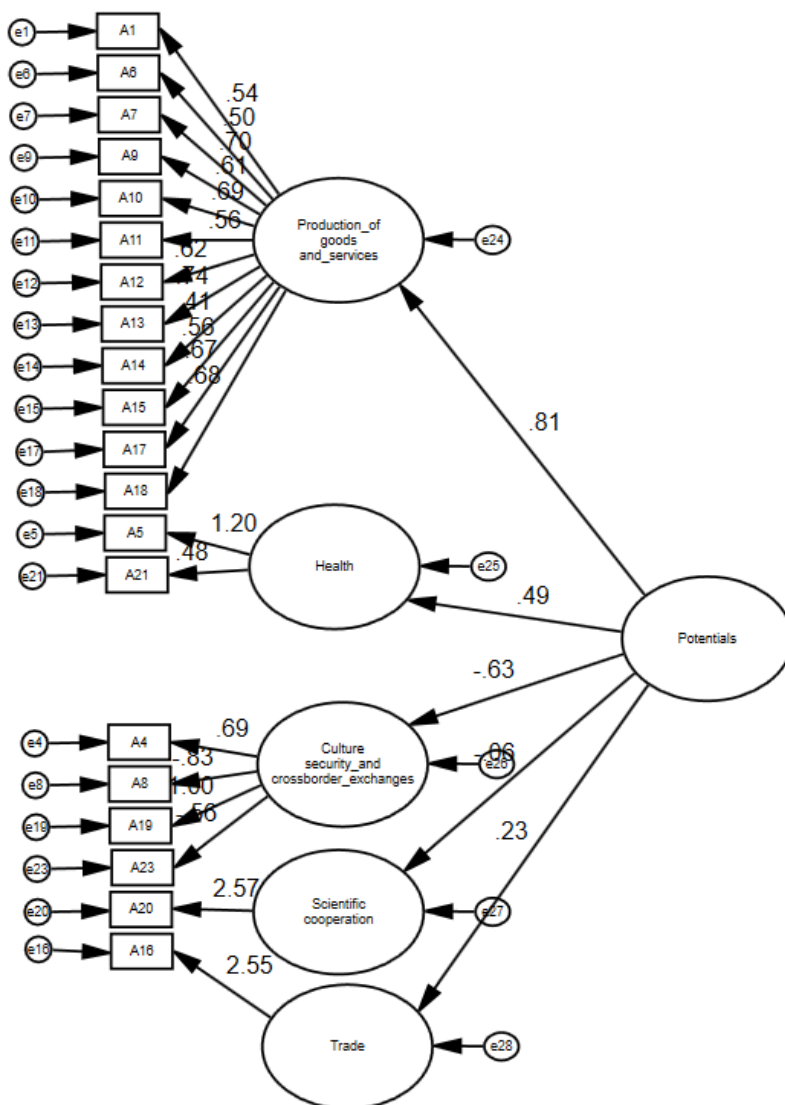

شکل ۲- نمودار تحلیل عاملی مرتبه اول پس از اصلاح متغیرها برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری

جدول ۹- تحلیل عاملی مرتبه اول پس از اصلاح متغیرها برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری

Variables		Factor	Regression Weights	Standardized Regression Weights
Production of goods and services	→	A15	.658	.550
Production of goods and services	→	A14	.319	.421
Production of goods and services	→	A13	.806	.745
Production of goods and services	→	A12	.926	.612
Production of goods and services	→	A11	.677	.561
Production of goods and services	→	A10	.972	.699
Production of goods and services	→	A9	.625	.610
Production of goods and services	→	A7	.729	.704
Production of goods and services	→	A6	.639	.498
Health	→	A21	1.000	.484
Health	→	A5	2.852	1.187
Culture security and cross border exchanges	→	A23	-.561	-.533
Culture security and cross border exchanges	→	A19	1.000	.984
Culture security and cross border exchanges	→	A8	-.997	-.842
Culture security and cross border exchanges	→	A4	.776	.714
Production of goods and services	→	A1	.540	.527
Production of goods and services	→	A18	1.000	.686
Production of goods and services	→	A17	.781	.676
e20	→	A20	1.000	.704
e16	→	A16	1.000	.714

حال وارد تحلیل عاملی مرتبه دوم می‌شویم. در این مرحله هدف از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم سنجش برازندگی عوامل شناسایی شده برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور است. نتیجه به قرار شکل ۳ است:

شکل ۳- نمودار آزمون عاملی تأییدی، مرتبه دوم برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری

همان‌طور که مشاهده می‌شود، با توجه به مدل ارائه‌شده برخی از مقادیر عاملی عوامل و پتانسیل‌های اقوام آذری کمتر از مقدار ۰,۴ است، اما به دلیل اهمیت عوامل از حذف آن‌ها صرف‌نظر می‌کنیم. در جدول ۱۰ شاخص‌های برازش تحلیل عاملی درجه دوم برای پتانسیل‌های اقوام آذری ارائه شده است. شاخص RMR به معنی ریشه میانگین مجذور

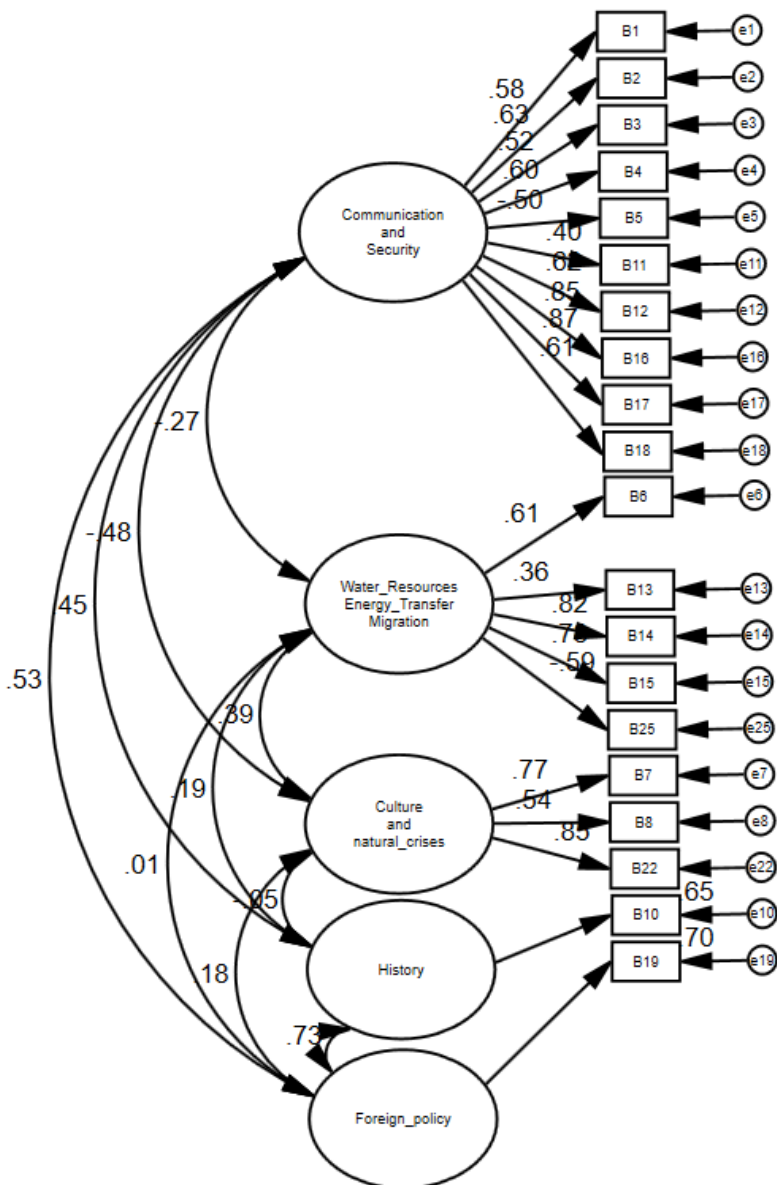
باقیمانده است. شاخص RMR شاخصی برای واریانس باقیمانده در برازش هر پارامتر به داده‌های نمونه یا برای اندازه‌گیری متوسط باقیمانده‌ها استفاده می‌شود و تنها در ارتباط با واریانس‌ها و کوواریانس‌ها قابل تغییر است. هرچه این معیار به صفر نزدیک‌تر باشد نیکویی برازش مدل بالاتر است. شاخص‌های GFI و AGFI را که یورسکاگ و سوربوم (۱۹۸۹) پیشنهاد کرده‌اند. شاخص نیکویی برازش تعدیل‌یافته یا AGFI یک شاخص برازندگی دیگر است. این شاخص معادل با کاربرد میانگین مجذورات به‌جای مجموع مجذورات در صورت و مخرج GFI است. دامنه تغییرات GFI و AGFI بین صفر و یک است. شاخص PGFI در سال ۱۹۸۲ میلادی معرفی گردید که میزان پیچیدگی (تعداد پارامترهای برآورده شده) مدل تجربی را ارزیابی می‌نماید. این شاخص در راستای بهبود شاخص GFI بر اساس میزان درجه آزادی مدل تجربی و زمانی که هیچ مدلی وجود ندارد معرفی گردید. عمدتاً در تحقیقات مختلف مقدار شاخص GFI به‌عنوان معیار برازش مدل مدنظر قرار می‌گیرد. همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود مقدار شاخص GFI تقریباً برابر ۰,۷ شده است. مقدار مطلوب این شاخص بالای ۰,۹ است، اما به‌طور معمول در مطالعات انجام‌شده بر روی موردهای مطالعاتی مشخص عمدتاً چنین مقداری برای GFI به‌ندرت حاصل شود. در این تحقیق پیچیدگی رابطه بین متغیرها و عامل‌ها و نیز تعداد کم خبرگان در دسترس نسبت به متغیرهای تحقیق از جمله عواملی هستند که مانع ایجاد برازش کامل مدل می‌شوند.

جدول ۱۰- مقدار شاخص‌های آزمون عاملی تأییدی، مرتبه دوم برای پتانسیل‌های اقوام آذری

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	.125	.775	.717	.616

در ادامه تحلیل عاملی مرتبه اول، به این سؤال پاسخ خواهیم داد که آیا شاخص‌های شناسایی شده برای هر یک از عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان، معرف و برازنده مناسبی برای این عوامل هستند؟ در این قسمت، بارهای عاملی با مقدار کمتر از ۰/۴ از مدل حذف خواهند شد. در این صورت پنج عامل B9، B20، B21، B23 و B24 حذف می‌شوند. با حذف عوامل شناسایی شده تحلیل عاملی مرحله اول به‌صورت شکل ۴ منتج

می‌شود. مطابق جدول ۱۱ هیچ یک از بارهای عاملی کمتر از ۰,۴ نیستند و بنابراین هیچ عاملی حذف نمی‌شود.

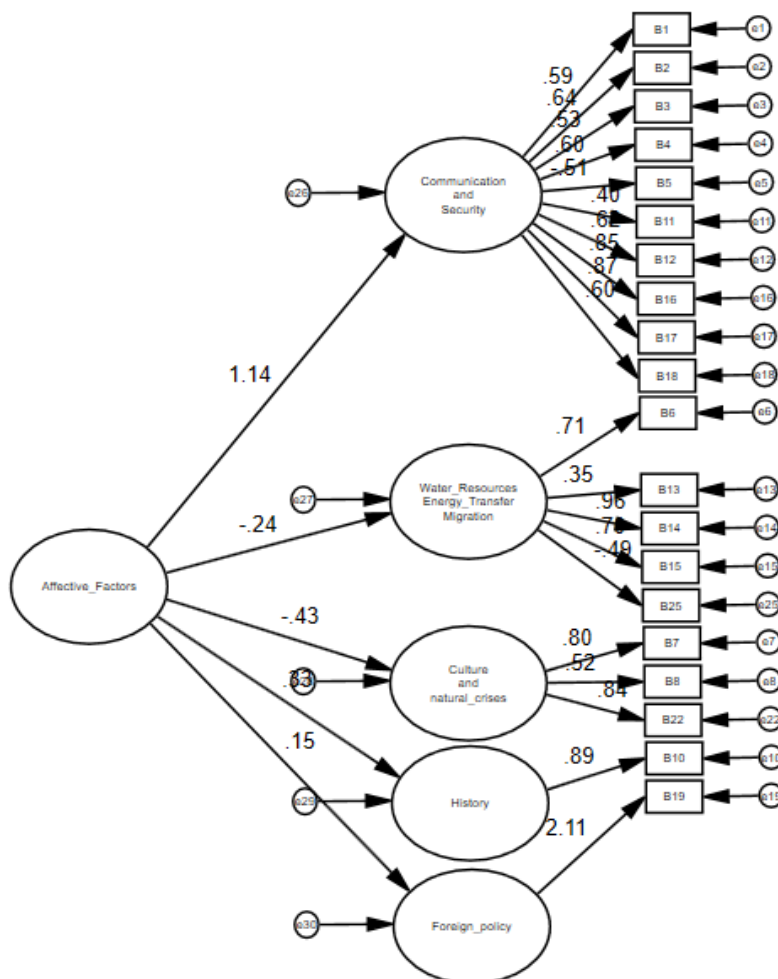
شکل ۴- نمودار تحلیل عاملی مرتبه اول پس از اصلاح متغیرها برای سازه عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان

جدول ۱۱- تحلیل عاملی مرتبه اول پس از اصلاح متغیرها برای سازه عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری

آذربایجان

Variables	Factor	Regression Weights	Standardized Regression Weights
Communication and Security	→ B1	.617	.582
Communication and Security	→ B2	.693	.631
Communication and Security	→ B3	.236	.523
Communication and Security	→ B4	.631	.601
Communication and Security	→ B5	-.494	-.504
Communication and Security	→ B11	.239	.402
Communication and Security	→ B12	.692	.624
Communication and Security	→ B16	.975	.851
Communication and Security	→ B17	1.000	.873
Communication and Security	→ B18	.324	.607
Water Resources Energy Transfer Migration	→ B6	.631	.609
Water Resources Energy Transfer Migration	→ B13	.492	.362
Water Resources Energy Transfer Migration	→ B14	1.130	.821
Water Resources Energy Transfer Migration	→ B15	1.000	.783
Water Resources Energy Transfer Migration	→ B25	-.753	-.590
Culture and natural crises	→ B7	1.030	.772
Culture and natural crises	→ B8	1.000	.538
Culture and natural crises	→ B22	1.365	.851
e10	→ B10	1.000	.649
e19	→ B19	1.000	.701

حال وارد تحلیل عاملی مرتبه دوم می‌شویم. در این مرحله هدف از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم سنجش برازندگی عوامل شناسایی شده برای عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان است. نتیجه به قرار شکل ۵ است:

شکل ۵- نمودار آزمون عاملی تأییدی، مرتبه دوم برای سازه عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان

همان‌طور که مشاهده می‌شود، با توجه به مدل ارائه‌شده مقدار عاملی برخی عامل‌ها کمتر از مقدار ۰,۴ است، اما به دلیل اهمیت عامل از حذف آن صرف‌نظر می‌کنیم. در جدول ۱۲ شاخص‌های برازش تحلیل عاملی درجه دوم برای عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان ارائه شده است. عمدتاً در تحقیقات مختلف مقدار شاخص GFI به‌عنوان معیار برازش مدل مدنظر قرار می‌گیرد. همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود مقدار

شاخص GFI تقریباً برابر ۰,۷۹۱ شده است. مقدار مطلوب این شاخص بالای ۰,۹ است، اما به طور معمول در مطالعات انجام شده بر روی موردهای مطالعاتی مشخص عمدتاً چنین مقداری برای GFI به ندرت حاصل شود. در این تحقیق پیچیدگی رابطه بین متغیرها و عامل‌ها و نیز تعداد کم خبرگان در دسترس نسبت به متغیرهای تحقیق از جمله عواملی هستند که مانع ایجاد برازش کامل مدل می‌شوند.

جدول ۱۲- مقدار شاخص‌های آزمون عاملی تأییدی، مرتبه دوم برای عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	0.148	0.791	0.737	0.629

در این مرحله برای اطمینان از استاندارد بودن سازه‌های مدل از چند روش استفاده شده است. ابتدا، بار عاملی بیش از ۰/۴ متغیرهای آشکار بر روی عامل مربوطه و شاخص‌های برازندگی مناسب برای مدل تأییدی، نشان‌دهنده استاندارد بودن این سازه هستند. همچنین سنجش سازگاری درونی برای سازه‌های مدل، توسط شاخص آلفای کرونباخ و مقدار مناسب این ضریب، حکایت از دستیابی به حد مطلوبی از استاندارد بودن سازه‌ها است. پایایی یا اعتبار یکی از ویژگی‌های فنی ابزار اندازه‌گیری است. مفهوم یادشده با این امر سروکار دارد که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد. مقصود از پایایی آن است که اگر ابزار اندازه‌گیری را در یک فاصله زمانی کوتاه چندین بار و به گروه واحدی از افراد بدهیم نتایج حاصل نزدیک به هم باشد. برای اندازه‌گیری پایایی از شاخصی به نام «ضریب پایایی» استفاده می‌کنیم و اندازه آن معمولاً بین صفر تا یک تغییر می‌کند. ضریب پایایی «صفر» معرف عدم پایایی و ضریب پایایی «یک» معرف پایایی است. شیوه‌های مختلفی برای تعیین پایایی ابزار اندازه‌گیری وجود دارد، مانند روش بازآزمایی، روش تصنیف، روش کودر-ریچاردسون و آلفای کرونباخ. معمولاً آلفای کرونباخ بین ۰,۶ تا ۰,۸ قابل قبول و بالاتر از ۰,۸ نشان‌دهنده پایایی بالا است. بدیهی است که هرچه این عدد به یک نزدیک‌تر باشد بهتر است.

با توجه به توضیحات بالا مقدار آلفای کرونباخ برای سازه‌های مربوط به پتانسیل‌های اقوام آذری و عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان بعد از اصلاح مؤلفه‌ها در جداول ۱۳ و ۱۴ ارائه می‌شود:

جدول ۱۳- ضرایب آلفای کرونباخ برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری

عامل	آلفای کرونباخ
تولید کالا و خدمات	0.873
سلامت	0.724
فرهنگ، امنیت و تبادلات مرزی	0.849
همکاری‌های علمی	تک متغیره
تجارت	تک متغیره

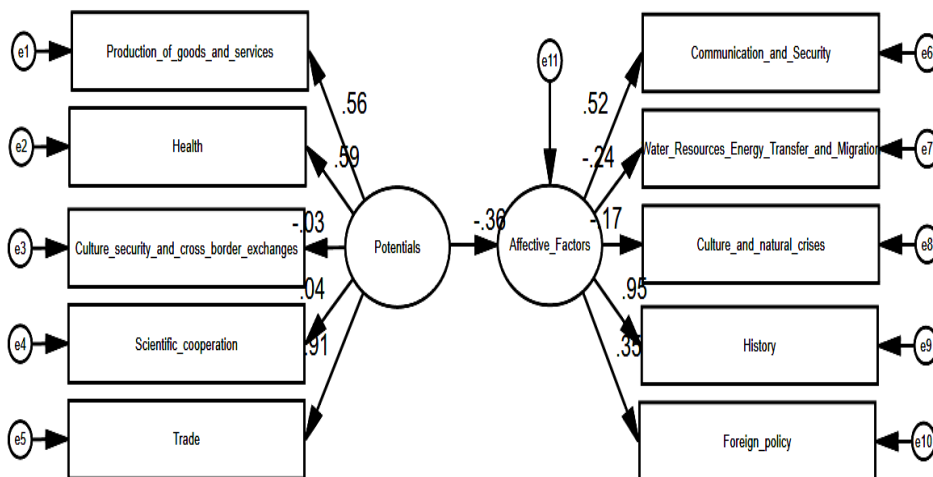
جدول ۱۴- ضرایب آلفای کرونباخ برای سازه عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان

عامل	آلفای کرونباخ
ارتباطات و امنیت	0.783
منابع آب، انتقال انرژی و مهاجرت	0.879
فرهنگ و بحران‌های طبیعی	0.756
تاریخ	تک متغیره
سیاست خارجی	تک متغیره

۵. یافته‌های تحقیق

در قسمت‌های قبل شاخص‌های اصلی برای هر یک از ابعاد مختلف مدل توسط تحلیل عاملی تأییدی مرحله اول و مرحله دوم به دست آمد. همچنین استاندارد بودن سازه‌های مدل از چندین روش مورد ارزیابی قرار گرفت، بنابراین تا این مرحله از تحقیق به سؤالات مربوط به بررسی مؤلفه‌ها در ابعاد مختلف مدل پیشنهادی پاسخ داده شد و فرضیه‌های بررسی برآزش مدل نیز مورد آزمون قرار گرفت. در ادامه به دنبال بررسی فرضیه‌ها از نوع رابطه بین عوامل در مدل تحقیق خواهیم بود. برای این کار، ابتدا بر اساس منطق ساختارهای چندبعدی، مدل مفهومی تحقیق را در قالب یک ساختار چندبعدی برای نرم‌افزار AMOS تعریف خواهیم کرد. در این قسمت بر اساس معادلات ساختاری

چندگانه و با استفاده از روش‌های رگرسیون چندمتغیره و تحلیل مسیر به بررسی رابطه‌های موجود می‌پردازیم. شکل ۶ مدل مفهومی تحقیق را در قالب یک ساختار چندبعدي در نرم‌افزار AMOS نشان می‌دهد.

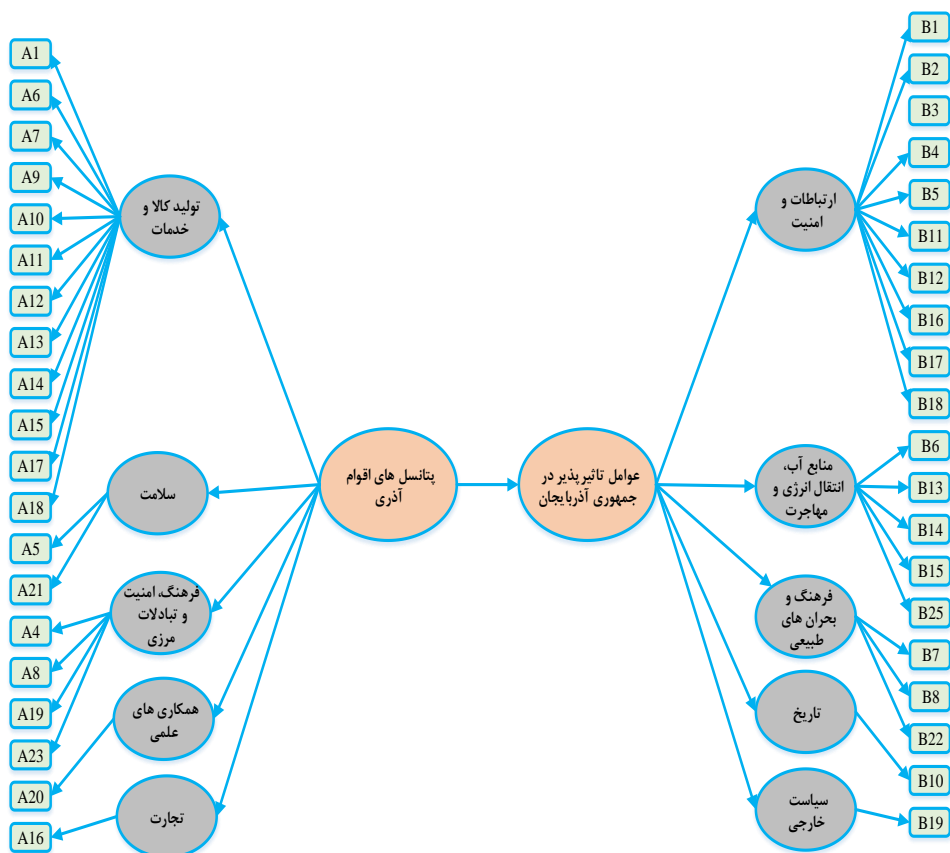

شکل ۶- شمای کلی مدل

جدول ۱۵- نتایج آزمون کلی مدل

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	0.071	0.832	0.729	0.515

همان‌طور که در جدول ۱۵ مشاهده می‌شود، مقدار آماره **GFI** برابر ۰,۸۳۲ است. شمای کلی مدل مفهومی به صورت شکل ۷ نمایش داده می‌شود. در این شکل متغیرهای مرتبط با هر عامل به صورت کدگذاری شده آورده شده است که شرح هر یک از آن‌ها در جداول ۱ و ۲ ارائه شده است.

شکل ۷- شمای مدل مفهومی

در این قسمت از پژوهش، جهت اولویت بندی عوامل، از آزمون فریدمن استفاده می کنیم. در ذیل این آزمون به صورت جداگانه برای سازه های پتانسیل های اقوام آذری و عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان آمده است.

ابتدا با میانگین گیری از متغیرهای مربوط به هر کدام از پتانسیل های اقوام آذری، میانگین اهمیت متغیرهای مربوط به هر عامل از نظر هر خبره را محاسبه می کنیم. سپس برای تعیین اولویت بندی از آزمون رتبه بندی فریدمن استفاده می کنیم. مقدار معناداری آزمون فریدمن برابر با ۰/۰۰۰ به دست آمد که نشان دهنده معنادار بودن رتبه بندی است. این یعنی تصادفی بودن تفاوت های مشاهده شده بین سؤالات رد می شود. نتایج رتبه بندی فریدمن برای پتانسیل های اقوام آذری در جدول ۱۶ تا ۱۸ آمده است.

جدول ۱۶- میانگین اهمیت متغیرهای مربوط به هر عامل از نظر هر خبره در پتانسیل‌های اقوام آذری

عامل	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
تولید کالا و خدمات	4.75	4.5833	4	4.4167	3.8333	3.75	4.3333	4.3333	2.9167	3.9167
سلامت	5	3	4.5	4.5	2.5	3.5	3.5	4	3.5	4.5
فرهنگ، امنیت و تبادلات مرزی	4	4.25	3.75	4	4	4	3.5	3.5	4	4
همکاری‌های علمی	4	5	5	5	4	3	3	3	5	3
تجارت	5	4	5	5	5	3	4	4	3	5

جدول ۱۷- رتبه‌بندی فریدمن برای پتانسیل‌های اقوام آذری

عامل	Mean Rnak
تولید کالا و خدمات	3.00
سلامت	2.85
فرهنگ، امنیت و تبادلات مرزی	2.65
همکاری‌های علمی	2.85
تجارت	3.65

جدول ۱۸- آزمون معناداری رتبه‌بندی فریدمن برای پتانسیل‌های اقوام آذری

N	10
Chi-Square	22.925
Df	4
Asymp. Sig.	0.000

در این مرحله نیز ابتدا با میانگین‌گیری از متغیرهای مربوط به هر کدام از عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان، میانگین اهمیت متغیرهای مربوط به هر عامل از نظر هر خبره را محاسبه می‌کنیم. سپس برای تعیین اولویت‌بندی از آزمون رتبه‌بندی فریدمن استفاده می‌کنیم. مقدار معناداری آزمون فریدمن برابر با $0/048$ به دست آمد که

نشان‌دهنده این است که رتبه‌بندی معنادار است. این یعنی تصادفی بودن تفاوت‌های مشاهده‌شده بین سؤالات پذیرفته نمی‌شود. نتایج رتبه‌بندی فریدمن برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان در جدول ۱۹ تا ۲۱ آمده است.

جدول ۱۹- میانگین اهمیت متغیرهای مربوط به هر عامل از نظر هر خبره در عوامل تأثیرپذیر در

جمهوری آذربایجان

عامل	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
ارتباطات و امنیت	2.2	4.0	4.1	4.30	3.90	3.50	4.1	3.7	4.10	3.8	3.60	3.4	4.3	4.60
منابع آب، انتقال انرژی و مهاجرت	4.2	3.8	3.6	3.60	3.20	3.80	4.0	3.6	3.60	3.4	4.20	2.6	4.0	4.00
فرهنگ و بحران‌های طبیعی	5.0	4.0	4.0	3.33	4.33	2.66	3.0	4.0	4.66	5.0	3.66	3.0	4.0	3.66
تاریخ	3.0	4.0	4.0	3.00	3.00	3.00	4.0	4.0	5.00	3.0	3.00	4.0	3.0	5.00
سیاست خارجی	3.0	3.0	4.0	4.00	4.00	3.00	5.0	5.0	5.00	5.0	5.00	4.0	4.0	5.00

جدول ۲۰- رتبه‌بندی فریدمن برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان

عامل	Mean Rank
ارتباطات و امنیت	3.29
منابع آب، انتقال انرژی و مهاجرت	2.39
فرهنگ و بحران‌های طبیعی	2.93
تاریخ	2.61
سیاست خارجی	3.79

جدول ۲۱- آزمون معناداری رتبه‌بندی فریدمن برای عوامل تأثیرپذیر در جمهوری آذربایجان

N	14
Chi-Square	9.562
Df	4
Asymp. Sig.	0.048

در انتهای این بخش بنا داریم به سؤالات مطرح‌شده در این تحقیق با توجه به نتایج

به‌دست‌آمده پاسخ دهیم.

– عوامل تأثیرگذار بر گسترش همکاری‌های بین‌المللی از نگاه کشور آذربایجان چیست؟

به‌طور کلی پس از طی شدن مراحل مختلف تحقیق که شرح آن به تفصیل ارائه داده شد ۲۰ عامل تأثیرگذار بر گسترش همکاری‌های بین‌المللی از نگاه کشور آذربایجان شناسایی شد که این عوامل در پنج دسته شامل موارد زیر طبقه‌بندی شدند.

۱. ارتباطات و امنیت

۲. منابع آب، انتقال انرژی و مهاجرت

۳. فرهنگ و بحران‌های طبیعی

۴. تاریخ

۵. سیاست خارجی

– عوامل و ظرفیت‌های موجود در ایران جهت تأثیرگذاری بر جمهوری آذربایجان چیست؟

به‌طور کلی پس از طی شدن مراحل مختلف تحقیق که شرح آن به تفصیل ارائه داده شد ۲۰ متغیر به‌عنوان عوامل و ظرفیت‌های موجود در اقوام آذری ایران جهت تأثیرگذاری بر جمهوری آذربایجان شناسایی شد که این عوامل در پنج دسته شامل موارد زیر طبقه‌بندی شدند.

۱. تولید کالا و خدمات

۲. سلامت

۳. فرهنگ، امنیت و تبادلات مرزی

۴. همکاری‌های علمی

۵. تجارت

– مدل ساختاری مطلوب جهت تبیین نظام ارتباطات جمهوری اسلامی ایران با

جمهوری آذربایجان جهت حفظ و ارتقای منافع ملی کشور چگونه باید باشد؟

ابتدا برای دسته‌بندی متغیرهای شناسایی شده از روش تحقیق دلفی و تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. به این ترتیب ۲۳ عامل برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری و ۲۵ عامل

نیز برای سازه عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان استخراج شد. همچنین برای سنجش برازش متغیرهای هر عامل از تحلیل عاملی مرتبه اول و برای سنجش برازش عوامل هر سازه هم از تحلیل عاملی مرتبه دوم کمک گرفته شد. در این مرحله تعداد عوامل برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری به ۲۰ و برای سازه عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان نیز به ۲۰ تقلیل پیدا نمود. در ادامه ضمن تشکیل مدل کلی تحقیق در قالب ساختار چندبعدی در نرم‌افزار AMOS و اطمینان از برازش آن، فرضیه‌هایی از نوع رابطه میان عوامل آزمون شد و همگی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که مدل پیشنهادی پتانسیل‌های اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور، تأثیر معنی‌داری بر عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان دارد. برای محاسبه میزان این تأثیرگذاری نیز می‌توان از مدل رگرسیونی و تحلیل مسیر استفاده نمود.

۶. نتیجه‌گیری

در این مقاله، ابتدا برای دسته‌بندی متغیرهای شناسایی شده از روش تحقیق دلفی و تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. به این ترتیب ۲۳ عامل برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری و ۲۵ عامل نیز برای سازه عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان استخراج شد. همچنین برای سنجش برازش متغیرهای هر عامل از تحلیل عاملی مرتبه اول و برای سنجش برازش عوامل هر سازه هم از تحلیل عاملی مرتبه دوم کمک گرفته شد. در این مرحله تعداد عوامل برای سازه پتانسیل‌های اقوام آذری به ۲۰ و برای سازه عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان نیز به ۲۰ تقلیل پیدا نمود. در ادامه ضمن تشکیل مدل کلی تحقیق در قالب ساختار چندبعدی در نرم‌افزار AMOS و اطمینان از برازش آن، فرضیه‌هایی از نوع رابطه میان عوامل آزمون شد و همگی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که مدل پیشنهادی پتانسیل‌های اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور، تأثیر معنی‌داری بر عوامل تأثیرپذیر بر جمهوری آذربایجان دارد. برای محاسبه میزان این تأثیرگذاری نیز می‌توان از مدل رگرسیونی و تحلیل مسیر استفاده نمود.

پژوهش حاضر به لحاظ طبقه‌بندی بر مبنای هدف، از نوع تحقیقات کاربردی است. البته از طرف دیگر می‌توان گفت این تحقیق از نوع توسعه‌ای نیز است، زیرا با هدف بهبود فرایندها و روش‌ها انجام گرفته است و در نهایت می‌تواند به ارتقای نقش فراملی کشور در ارتباط با جمهوری آذربایجان بیانجامد. به لحاظ طبقه‌بندی پژوهش‌ها بر مبنای روش، این تحقیق، توصیفی و از نوع پیمایشی است. هدف این پژوهش ارائه مدل برای ارتقای نقش فراملی کشور است. از آنجا که چارچوب مفهومی از پیش تعیین شده‌ای در ادبیات با مضمون مدل‌سازی ارتقای نقش فراملی کشور وجود ندارد، بنابراین لازم بود در ابتدا با مرور ادبیات و بررسی تئوری‌های موجود، یک چارچوب مفهومی اولیه در این رابطه شکل گیرد. سپس این مدل با بهره‌گیری از روش‌های مختلف در طی تحقیق، تعدیل و مطابق با شرایط کشور اصلاح شود.

در این قسمت پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی تنظیم شده است؛ به طوری که با توجه به شناختی که محقق از موضوع تحقیق به دست آورده، پیشنهادهایی برای ادامه کار در زمینه‌های مرتبط ارائه داده است.

- در این تحقیق، جامعه پیمایش از کارشناسان و مدیران مجلس شورای اسلامی و مرکز پژوهش‌های مجلس انتخاب شده است. برای تحقیقات آتی پیشنهاد می‌گردد مدل تحقیق با استفاده از نظرات مدیران صنایع مختلف و تجار نیز مورد بازبینی قرار گرفته و نتایج آن با تحقیق حاضر مقایسه شود.

- از آنجا که در تحقیق حاضر به علت حجم بالای کار و جدید بودن موضوع، نتیجه‌گیری بر اساس نظرسنجی از افراد به عمل آمد، پیشنهاد می‌شود طراحی مدل و ارزیابی شاخص‌های پیشنهادی با استفاده از مستندات و داده‌های عینی نیز انجام گیرد.

- در تحقیقات آتی می‌توان تأثیر پتانسیل‌های اقوام آذری جهت ارتقای نقش فراملی کشور را بر روی سایر متغیرهای وابسته در عرصه بین‌المللی نظیر عوامل تأثیرگذار بر کشور ترکیه مورد بررسی قرار داد.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- مجتهدزاده، پیروز؛ حسین پور پویان، رضا و کریمی پور، یدالله (۱۳۸۷)، تحلیل و بررسی همپوشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تعامل با جمهوری آذربایجان با واقعیت‌های ژئوپلیتیک، *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، دوره ۱۲، شماره ۲.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۹)، *ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایرانی*، تهران: نشر نی.
- افضل‌ی، رسول؛ رشیدی، مصطفی و متقی، افشین (۱۳۹۱)، *تحلیل ساختار ژئوپلیتیکی حاکم بر روابط دوجانبه ایران و جمهوری آذربایجان از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۰ میلادی با رویکرد جغرافیای بر ساخت‌گرایی*، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۰.
- صیدی، مظفر (۱۳۸۸)، عوامل ژئوپلیتیک جمهوری آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۶۵.
- طاهایی، س (۱۳۹۱)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (نظریه و واقعیت)، *برگرفته از وب‌سایت مرکز تحقیقات راهبردی*، اردیبهشت.
- کوزه‌گر کالجی (۱۳۹۱)، *تأملی بر سیاست خارجی دولت باراک اوباما در قفقاز جنوبی*، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۷۷.
- کولایی، الهه و اصولی (۱۳۹۱)، *چگونگی تغییر روابط امنیتی ایران و جمهوری آذربایجان*، مطالعات اوراسیای مرکزی، ۵ (۱۱)، صص ۹۴-۷۵.

ب. منابع انگلیسی

- Carig, Nation, R. 2007. "Russia, the United States, and the Caucasus", Strategic Studies Institute (SSI), U.S. Army War College, February. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/pub764.pdf>.
- Mankoff, Jeffrey. 2012. "The Big Caucasus: Between Fragmentation and Integration", March, http://csis.org/files/publication/120326_Mankoff_BigCaucasus_Web.pdf
- Valiyev, Ali (2009). "Brothers, Neighbors, Rivals", TOL, 17 March 2009; (<http://www.tol.cz/look/TOL/article.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=4&NrIssue=313&NrSection=4&NrArticle=20457>). Accessed on: 2011/3/24.
- Nassibu, Nasib (2012). "Azerbaijan Iranian Relation: Past and Present", Journal of Azerbaijan Studies, dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/.../N.%20Nasibli.pdf. (Accessed on: 2012/8/28).

- Murinson, Alexander (2008). "Azerbaijan-Turkey-Israel Relations: The Energy Factor", MERIA, Vol. 12, No. 3, September. (2010). "Iran Targets Azerbaijan", BESA Center Perspectives Paper No. 110, June 23, 2010, [http:// www.biu.ac.il/SOC/besa/ perspectives110.html](http://www.biu.ac.il/SOC/besa/perspectives110.html). Accessed on: 2012/8/18.
- Tayfur, M. Fatih & Korel Gyman (2002). "Decision Making in Turkish Foreign Policy: The Caspian Oil Pipeline Issue", Middle Eastern Studies, Vol. 38, (2), (Apr., 2002), pp. 101-122.
- Kotecha, Hema (2006). "Islamic and Ethnic Identities in Azerbaijan: Emerging Trends and Tensions", (OSEC) Office in Baku, July, pp.26-29.
- Yunus, Arif (2006). "Azerbaijan - Between America and Iran ", Russia in Global Affairs, Vol. 4. (3), July-September.
- Azeri Report (2011). "Wiki Leaks: Islamic Radicalism in Azerbaijan" (2011), Available at: <http://azerireport.com/index.php?option=com-content & task= view & id=2949&Itemid=43>. (Accessed on: 2012/9/11).
- Goble, Paul (2012). "Secular State is 'Azerbaijanis' Choice", Vol. V, (10), (May 15), 2102, <http://ada.edu.az/biweekly/issues/vol5no10/20120601083249769.html>, 25/5/1391, p.110. Accessed on: 2012/7/11.